

«Hele kirken er kateket i verden»

Om kateketisk fornyelse i Latin-Amerika

ERLING J. PETTERSEN

Vatikanum II: Menigheten er katekesens beste tekst!

Atskillige spaltekilometre er gått med for å analysere Det Annet Vatikankonsils betydning for den kirkelige fornyelse som har funnet sted i Latin-Amerika de par siste tiår. Oppmerksomheten har i særlig grad vært rettet mot fremveksten av basismenigheter og kirkens kamp for sosial rettferdighet, knyttet til den nye ekklesiologiske forståelse som frigjøringsteologien, ved ledende representanter som Gustavo Gutierrez og Leonardo Boff introduserte. I skandinavisk sammenheng er lite skrevet om den nyskapende prosess som fulgte i konsilets kjølvann på den kirkelige undervisnings område.

I dag er situasjonen i ferd med å endre seg, og vi kan hente impulser fra en kirke som står frem med et fornyet kateketisk program.

Vi vil i denne artikkelen gi en foreløpig introduksjon til fornyelsesbevegelsen innen kirkelig undervisning etter Vaticanum II, den såkalte «Catequese Renovada», direkte oversatt: den fornyete katekese (heretter omtalt om CR).¹

Det er sagt at den kirkelige undervisning fremstår med en helt ny fysiognomi etter Vaticanum II.² Konsilet slo fast at «hele Guds folk er kalt til kateketisk tjeneste. Katekesen hører til kirkens fremste oppdrag. For å utføre dette oppdrag kalles lekfolk og prester til tjeneste med samme troskap, om enn med ulike funksjoner. *Hele kirken* er kateket i verden», heter det. Her finner vi kimen til den djerve innsats som utføres av lek-kateketer over hele Brasil i dag i basismenighetene. Ansvaret for den kristne menighets liv og vekst flyttes fra det kirkelige hierarki til Guds folk – hele kirken. Enhver kristen er medansvarlig for at flest mulig nås av troens vitnesbyrd, slik dette leves ut i hverdagen, i guds-

tjenestefeiring og i solidarisk omsorg med fattige og undertrykte. Ved dåpen er den kristne kalt til et liv i etterfølgelse, som fullverdig medlem av «comunhão» – det kristne fellesskap.

Fra tom ritualisme til levende Kristus-tro

Under Vatikan-konsilets tre siste måneder utarbeidet de brasilianske biskopene en kirkelig handlingsplan («Plano de Pastoral de Conjunto»), som fikk stor betydning for den kirkelige undervisning. Her heter det at den kristne tro for mange er blitt tom ritualisme, uten kontakt med levende Kristus-tro og uten deltakelse i kirkens liv: «Guds folk – kirken – kan ikke lenger leve med det skarpe skille mellom tro og liv. I denne situasjon må kirkens katekese ha som mål å føre de døpte inn i livsfellesskapet med Kristus og med alle kristne søsken», heter det, med referanse til basismenighetene. Menigheten er katekesens beste tekst! I en av de lokale tros lærere som utkom etter konsilet, finner vi den nye tenkningen uttrykt slik: «Uten menigheten er katekesen uten røtter, uten sol, uten luft. Menigheten er både sted og mål for katekesen.»

Medellin 1968: En pinseopplevelse

Hadde Vatikankonsilet unnfanger CR, ble det den andre generalforsamlingen i den latinamerikanske bispekonferansen CELAM, i Medellín i Colombia, i 1968, som døpte den og ga den kirkelig velsignelse. Kirkehistorikeren H. J. Prien peker på tre viktige nyvinninger på denne konferansen, som sies å bety det samme for Latin-Amerika som Vaticanum II har betydd for kirken som helhet. Nyvinningene er 1) Kirkens villighet til å identifisere seg med de fattige og undertrykte, 2) Kirkens villighet til å engasjere seg i aktiv handling for å frigjøre fra undertrykkelse, og 3) Kirkens selvforståelse som et tjenestefellesskap av søsken. Det er kirkens selvforståelse som en autentisk latin-amerikansk kirke som kommer til uttrykk i Medellín, i det som er kalt «en ekte pinseopplevelse».³

I omtalen av katekesen i Medellín-dokumentet knyttes det an til de kristne basismenighetene, og det understrekes at katekesen ikke lenger kan avgrenses til individualetikk og den enkeltes trosspørsmål. Folkets kamp for et menneskeverdig samfunn settes på dagsorden med full tyngde. Menneskets totale livssituasjon rykkes inn i den kirkelige undervisnings blikkfelt. «Guds pedagogikk tar alltid utgangspunkt i folkets virkelighet. Herren taler først etter å ha hørt sitt folks rop», sies det med referanse til 2 Mos 3, 7–9. «All katekese er bestemt av livsvilkårene til Guds folk. Latin-amerikansk katekese må derfor ta sitt utgangspunkt i

den undertrykkelse og utbytting som herjer kontinentet.» Og: for å møte utfordringene kalles kirken til handling ut fra en analyse av den samfunnsmessige virkelighet – «realidade» – og det bibelske vitnesbyrd.

Se – bedømme – handle

Metoden som anvendes er enkel, og kommer til uttrykk i all nyere kateketisk litteratur som «VER – JULGAR – AGIR» – «SE – BEDØMME – HANDLE». Metoden sikter på å føre frem til konkret handling, ut fra et møte mellom de bibelske tekster og den sosiale, økonomiske og politiske virkelighet.

Utgangspunktet er analysen av den konkrete situasjon. Det legges vekt på å beskrive – «se» – den samfunnsmessige virkelighet ved hjelp både av samfunnsvitenskapelige metoder og ved å trekke veksler på folks erfaringer i møte med undertrykkende strukturer. Den kateketiske litteratur er rik på malende beskrivelser av folks hverdag, enten det er i favela'ene – i slummen –, på fabrikken eller i de store landbruksområdene der jordkonfliktene preger hverdagen. Neste punkt i prosessen er å «bedømme» (julgar) det man har «sett» i lys av Guds ord og den kristne tro. Deretter stilles spørsmålet om hvordan en skal handle (agir) i den aktuelle situasjon. Dette handlingsbegrepet er meget vidt forstått. For en norsk kirkelig underviser vil det være mye å hente i den spennende vekselvirkning mellom skarp samfunnsanalyse og djerv bibelbruk. Uten tvil er det her den latin-amerikanske kirke har mest erfaring å tilføre den vestlige kateketiske tradisjon.

Kjell Nordstokke har i sin avhandling om Leonardo Boffs ekklesiolegi³ beskrevet hvordan basismenighetene forstår seg selv som det nye gudsfolk som ved å lese bibelen oppdager Guds vilje og handling i sitt liv. Nordstokke understreker at den brasilianske kirkeledelse tidlig støttet den nye «bibelvekkelsen», og viser til biskopenes uttalelse om basismenighetene (1982), der det heter: «På en fortrinnsfull måte har basismenighetene ved å lese Bibelen gjenoppdaget frigjøringsaspektet i frelseshistorien. I Israelsfolks exodus ser de et forbilde for sin egen vandring som de også aktualiserer ved å leve i Jesu Kristi påskemysterium. De tar opp kampen for rettferdighet som en virkeliggjøring av profetismen i vår tids samfunn. De gjenoppdager også urmenighetens broderlige livsform som kommer til uttrykk i bønn, brødsbrytelse, deling av goder og samhold i et hjerte og en sjel (Acta 2, 4).»

Denne nye hermeneutikk, der kontinuiteten fra gudsfolkets erfaringer i GT og NT til dagens virkelighet fastholdes, er avgjørende for å forstå også den hurtigvoksende kateketiske bevegelse.

Vi står altså overfor en ny måte å lese Bibelen på, en ny kirkeforståelse med vekt på aktiv deltakelse og tilhørighet i fellesskapet, en ny historisk bevissthet med vekt på samfunnsanalysen, og en ny modell for kateketisk refleksjon: «se – bedømme – handle».

I den første fase etter Medellín var det nærmest en inflatorisk bruk av modellen, ofte uten dypere didaktisk refleksjon. Enkelte undervisningsopplegg skjemmes av en strengt skjematisk bruk av modellen, der utvalg av tekster virker tilfeldig. Nyere didaktisk litteratur har imidlertid videreutviklet og styrket modellen. *Frei Bernardo Cansi* og *Inés Bros-huis* er sentrale premissleverandører innen katolsk kirkelig didaktikk, mens *Manfredo Carlos Wachs* og *Remí Klein* har stått sentralt i den lutherske kirkes arbeid. Innen IECLB, den evangelisk-lutherske kirke som NMS samarbeider med, er det det såkalte «katekese-departementet», kirkens pedagogiske institutt, der Wachs og Klein arbeider, som har levert de viktigste bidragene når det gjelder didaktikk og metodikk. Konfirmantverket «Somos Confirmados» (1989) er et spennende bidrag fra den brasilianske lutherske kirke, og har vekket betydelig interesse i andre deler av den lutherske kirkefamilie. Det lutherske Verdensforbund trekker f.t. veksler på IECLB's didaktiske refleksjon, gjennom et konfirmantprosjekt som gjennomføres på samtlige kontinenter i perioden 1990-94, under ledelse av LVF's undervisningsavdeling ved Sandra Holloway. Dermed har Medellín og CR fått en gledelig økumenisk dimensjon, som også kan føre til didaktisk nybrottsarbeid både i norsk sammenheng og i våre samarbeidskirker.

Hovedtrekk i «Catequese Renovada»

Det er ingen lett oppgave å fange bevegelsens djerpe dynamikk i et enkelt skjematisk oppsett, til dét er CR altfor sammensatt og mangfoldig. Men enkelte hovedtrekk kan skisseres. Vi gjør det ved bruk av de brasilianske biskopers egne utsagn om CR. Sitatene det henvises til, er alle hentet fra den brasilianske bispekonferansens dokumenter om CR.

1 Menigheten – katekesens sted

«Katekesen kan aldri se bort fra menighetens levende vitnesbyrd. Guds ord tas imot i tro når mennesker ser at Ordet leves ut i praksis – i omsorg og solidarisk handling. På samme måte som det ikke er mulig å tenke seg en kristen menighet uten en god katekese, slik kan en heller ikke tenke seg en god katekese uten menighetens levende vitnesbyrd. Gode lærebøker, gode tekster er ikke tilstrekkelig for en sann katekese. Den

levende menighet på vandring mot Sannheten og Rettferdigheten er katekesens beste tekst.»

2 Fra magister til disippel

Tradisjonell katolsk katekese var bestemt av magister-elev-tenkningen, der katekese ble forstått som «instrução», som instruksjon eller overføring av et bestemt kunnskaps-stoff fra lærer til elev.

CR bryter med denne subjekt-objekt-modellen, med henvisning til at vi alle er *disipler*. Disipler er subjekter og deltakere i et fellesskap der alle er gitt de samme rettigheter gjennom dåpen. Dette umuliggjør en streng hierarkisk undervisningsstruktur. «Comunhão» – KOINONIA – fellesskap er nøkkelordet i CR, der det ikke lenger dreier seg om undervisere og elever, men om Jesu Kristi disipler.

Dette innebærer en radikal oppvurdering av barn, og i latin-amerikansk kontekst: av kvinner, som også har fått sentrale oppgaver innen kirken gjennom CR.

3 Menigheten – katekesens mål

«Katekesens oppgave er ikke å danne personligheter som lever i en privat sfære isolert fra utfordringene i samfunnet, men å bygge levende, sterke fellesskap der troens vitnesbyrd leves ut i bekjennelse, lovsang, diakoni og martyrium.»

CR regner altså med menigheten både som katekesens subjekt og objekt. Menigheten er ikke bare all katekeses kilde og sted, men også dens mål. Derfor er begrepsparet FELLESSKAP («COMUNHÃO») OG DELTAKELSE («PARTICIPACÃO») nøkkelord til forståelsen av CR. All katekese sikter mot å bygge opp Kristi legeme, som er Kirken.⁵

4 Katekese: liv i etterfølgelse

«Kateketens oppgave er å vise gleden ved å leve evangeliet. Dette gjøres gjennom Ordets vitnesbyrd, det skjer i gudstjenestens liv, og det skjer i særlig grad i den daglige etterfølgelse i hverdagens liv, der vi kalles til solidaritet med undertrykte og fattige. Menighetens liv er et liv i etterfølgelse» (Rom 6).

En personlig kommentar til sitatet fra biskopene: i skandinavisk sammenheng er det altfor lett å samstemme med slike utsagn uten å tenke på alvoret bak ordene. Jeg kan ikke lese avsnittet ovenfor uten å tenke på navn som Ezekiel Ramin og Josimo Moraes Tavares, begge

unge katolske misjonærer som ble skutt av godseierne pistoleiros fordi de valgte å leve et liv i etterfølgelse, i solidaritet med de landløse. To av mange blant Latin-Amerikas martyrer, som levde ut Medellín-tekstens ord om etterfølgelse.⁶

5 Katekesens diakonale dimensjon

Tradisjonell katekese var avgrenset til sakramentforberedelse, særlig i forbindelse med første nattverdsgang. CR har menneskets totale livssituasjon som utgangspunkt. Den er en «katekese for livet». Samtidig er CRs selvforståelse uttrykk for at den vil bryte ned murene mellom tradisjonelt atskilte områder som katekese og diakoni. Den sterke vekt på menigheten som omsorgsfellesskap er det klareste uttrykk for dette.

Bispekonferansen uttaler seg også om forholdet mellom katekese og diakoni:

«Katekesen må ta opp i seg menneskets frykt, problemer og håp for å kunne peke på en frigjøring fra alt som truer menneskeverdet. Muligheten for å lime sammen de knuste bitene av menneskeverd har vi i Kristi frelsesbudskap - som gjelder hele mennesket. Katekesen må sprengte murene mellom diakoni, gudstjeneste og undervisning for å være sant frigjørende. Den må motivere til diakonal handling, ved å gi tolkningsnøkler til å forstå samfunnsvirkeligheten. Nøkkelen har katekesen i sine to hovedkilder: Bibelen og gudstjenesten.»

6 Bibelorientert katekese

Den nære forbindelse mellom bibellesning og daglig liv er slående i CR. Karmelittmunken Carlos Mesters⁷ står som den fremste representant for den bibelorienterte katekese. Han viser til at Bibelen i basismenighetene omtales som «lys, salt, såkorn, salve for å åpne øynene, speil som gjør at vi ser vår egen historie, kart slik at vi ser hvor vi befinner oss, bilde av folket, grunnlaget for alt, ledsager som alltid er nærværende, folkets erindring, de fattiges bok, håndbok for folk i fangenskap, kjærlighetens sentrum . . . Om Bibel og liv: to uadskillelige ledsagere, to hjul på samme sykkel, den ene holder den annen i gang, og begge gjør det mulig å holde seg på veien.»

Vi aner vel kanskje i dette noe av den bibelvekkelse som har gjort CR så levedyktig.

7 Katekese: ikke episoder, men livsprogram

Før Medellín var den kirkelige undervisning preget av «episodiske undervisningsopplegg», knyttet til sakramentforberedelsen. CR opererer med et «program for «A VIDA» – for hele livet, men med vekt på enkelte sentrale avsnitt i livsløpet. Det hele knyttes sammen i den kontinuerlige deltakelse i gudstjenesten og i husfelleskapenes/basismenighetenes liv. Katekesen forstås som en dynamisk prosess der den enkelte får hjelp til modning og vekst inn i menighetens fellesskap i alle livsfaser. Uten dette fellesskapet visner troen bort. «En katekese som løses fra fellesskapets liv, mister vekstmulighetene, som et barn som ikke får tilstrekkelig næring.»

9 Kristosentrisk og frigjørende dimensjon

Den kristosentriske dimensjon, med Jesus Kristus som all katekeses ypperste kilde, og «dimensáo libertadora», den frigjørende dimensjon, der en vil skape forandring og frigjøre *fra* undertrykkelse *til* deltakelse i et levende fellesskap, disse to dimensjoner knyttes nøye sammen i uttrykket «Jesus Cristo LIBERTADOR fonte da catequese»: Jesus Kristus Frigjøreren, katekesens kilde. Et uttrykk for denne klare kristosentriske orientering finner vi i den mest brukte konfirmantboken, med tittelen «Leve slik Jesus levde», og i de mange lokale troselærer i bispedømmene.

10 Kirkelige undervisere: ett med menigheten

Til slutt CRs omtale av den kirkelige underviser: «Å være kirkelig underviser er å være forenet – være ett med – menigheten. Det er ikke nok å kjenne lærestoffet. Det avgjørende er å kjenne Guds stemme slik den lyder i Guds ord, i menighetens vandring mot frihet, og slik vi hører den i de fattiges rop og i de jordløses kamp.»

Undervisning handler om å leve sammen i menigheten. Katekese er en dynamisk prosess som omfatter langt mer enn den kateterdoserte lærdom. Sjelesorg, liturgi og diakoni går sammen med den kateketiske dimensjon til en helhetlig menighetspedagogisk forståelse, der menighetens betydning som trosmiljø blir avgjørende. Kateketisk fornyelse handler dypest sett om menighetsfornyelse. Og det er her vi utfordres sterkest av «Catequese Renovada».

NOTER

1. Artikkelen er et bearbejdet foredrag holdt ved Nordisk Religionspedagogisk konferanse på Island sept. 1990.
2. Ralfy Mendes de Oliveira: O Movimento Catequético no Brasil, São Paulo 1980.
3. Kjell Nordstokke: De fattiges kirke, Oslo 1987.
4. Kjell Nordstokke: Ekklesiogenese. Konsil og kontekst i Leonardo Boffs ekklesiologi, Oslo 1990.
5. Emilio Alberich: A Catequese na Igreja de Hoje, São Paulo 1983.
6. Jf. E. Pettersen: «Rettferdighetens røst – håpets ansikt. Misjon i kampen for menneskeverd.» Art. i Skolekontakten (IKO/NMS), 1/91.
7. Carlos Mesters: Defenseless flower: A new reading of the Bible, Orbis Books, NY 1989.

Erling J. Pettersen, f. 1950, cand.theol. MF 1977, kons. Kirkerådet 1979–84, misjonsprest NMS Brasil 1985–89, instituttstyrer IKO 1989–.

Catechetical renewal in Latin America

The article offers an introduction to the catechetical renewal in Latin-America following the Second Vatican Council, emphasizing the role of the community as the indispensable context for Christian learning and growth.